

Arap Tâlihsizliği*

Samir Kassir

ARAP TÂLIHSİZLİĞİNDE SONUN BAŞLANGICI

Mađripte başlayıp Mısır'a sıçrayan devrimci sürece dair ilk tepkilerde göze çarpan müşterek bir husus var: Şaşkınlık. Sürecin içinde yer alanların, devrimi canı gönülden destekleyenlerin bile kendilerini alıkoyamadıkları şiddetli bir şaşkınlık. Olan biten kimseye inanılır gelmedi. Süreç Mısır'a sıçradığında, Tunus'ta yaşananların Mısır'da da gerçekleşeceği, ardından bölge ülkelerine yayılıp çoğalacağı beklenmiyordu.

Sadece siniklerin, yerli yabancı oryantalistlerin şaşkınlığından bahsetmiyorum. Onlara göre olan bitenin arka planında bölgenin İslâmcıları vardır. Bu tezi imal edenlerin esasen kimler olduğunu bir düşünelim: Arapları bunca zaman siyasî lakaytlık ve ataletle itham edegelen Batılı seçkinler ve onların yerli müttefikleri. Kaddafi bugün bas bas bağırarak sokaklara dökülenlerin Libya'da İslâmcı bir rejim kurmak isteyenler olduğunu söylemiyor mu? Yıllar boyunca Mübarek Mısır halkını bu tehditle dizginlemeye çalışmadı mı?

Asef Bayat, olan bitene, nihayetinde İslâmcıların iktidara geleceği endişesiyle bakmanın iki tür yanlış değerlendirmeye yol açacağı hususunda bizi ikaz ediyor: Bu perspektif, öncelikle halk hareketinin hakikî niteliğini, ardından da Arap dünyasındaki dinsel siyasetin dönüşümünü ıskalamıza yol açar. Mısır'daki devrimci süreç boyunca İslâmcılara karşı teyakkuz çağrısı yapanların kim olduklarını hatırlayalım: Bugün ölüm döşeğindeki Mübarek; Ömer Süleyman gibilerini Mübarek'in yerine oturarak Mısır'daki otokratik rejimin devamını arzu eden Bünyamin Netanyahu'nun İsrail'i ile onun Avrupa ve ABD'deki destekçileri. Bunların yanı sıra, Mısır'daki devrimin demokratik niteliğini görmezden gelmeye ve devrimi İran İslâm Devrimi'nden mülhem bir vaka olarak göstermeye çalışmak için ellerinden geleni artlarına koymayan İranlı sabit fikirli İslâmcılar ve Arap dünyasında muhtemel bir İslâmî devrim beklentisi taşıyan bir grup Mısırlı da İslâmcıların rolüne dikkat çekiyordu.

Bugün yaşanan şaşkınlık, esasen, Arapların kendilerine atfedilen siyasî lakaytlık ve ataleti yıllar içinde içselleştirecek denli güçsüz düşmüşken başkaldırabilmiş, kendi hayatlarını kendi ellerine alabilmiş olmalarından kaynaklanıyor. Kendi kendilerini yeniden değerli kılabilmelerinin,

* *Birikim* 263 (2011): 14–17. *Arap Tâlihsizliği*'nin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011) Önsöz ve ilk bölümünden çeviren **Özgür Gökmen**. 2004'te Fransızca ve Arapça yayımlandıktan sonra, İspanyolca, Almanca, İsveççe, İngilizce çevirileri yayımlanan *Arap Tâlihsizliği*'nin Türkçe baskısı İletişim Yayınları tarafından hazırlanıyor.

özerkliklerine sahip çıkabilmelerinin yarattığı bir şaşkınlık bu. Mısırlı romancı Ahdaf Soueif, Mısır insanının on yıllardır ne denli aşağılanmış, ne denli yeise kapılmış olduğunu anlatıyordu. Tuttuğu devrim günlüğünde, Mübarek'in iktidarı terk etmek zorunda kaldığı, 11 Şubat'ta iki slogan aktarıyor: "Başınızı yukarı kaldırın, siz Mısırlısınız." Ve "Evleneceğiz, çocuklarımız olacak." Bu iki slogan, ataletin kırıldığıнын, bölge insanının kendine duyduğu güveni yeniden kazandığının işaretidir.

Aşağıda okuyacağınız satırlar, Arap tâlihsizliğini ve bundan kurtuluşun muhtemel bir yolunu anlatan Beyrutlu Samir Kassir'e ait. Yazdıkları, Arapları kendi tarihleriyle yüzleşmeye, Batı'nın çifte standartları kadar, zamanında bölge için tek kurtuluş çaresi olarak sunulan İslâmcılığı reddetmeye davet eden bir eylem çağrısıydı. Kassir, Araplar kendi topraklarının kaderini kendileri belirlesin istiyordu. Arap tâlihsizliğinin ezel ebet bir hal olmadığını söylüyordu. Kısa vadede bir kurtuluş olmasa da, bir denge durumunun kurulabileceğini... Bunları söyledikten bir yıl sonra, 2005'te, bugün bölgenin hâlâ çalkalanmasına yol açan Hariri suikastının yaşandığı yıl öldürüldü.

Bugünkü devrimci sürecin Kassir'in yazdıklarını haklı çıkardığını söylemek lazım. Arap tâlihsizliğinde sonun başlangıcı yaşanıyor.

Özgür Gökmen

Bugünlerde Arap olmak hoş değil. Kimileri için bir eziyet hissi, kimileri için kendine yönelik bir nefret; Arap dünyasında derin bir huzursuzluk hüküm sürüyor. Uzun süre kendilerinin incinmez olduğunu düşünen gruplar, Suudi yönetici sınıfı ve Kuveytli zenginler bile, muayyen bir 11 Eylül gününden beri her şeyi sarıp sarmalayan tâlihsizlik hissinden muaf olma niteliklerini kaybettiler.

Manzara, hangi açıdan bakılırsa bakılsın iç karartıcı, fakat dünyanın geri kalan kısmıyla karşılaştırıldığında daha da kasvetli. Arap dünyası, (potansiyel ile gerçeklik, beklenti ile başarı, endişe ile hüsrân, geçmiş ile gelecek arasında tümüyle farklı bir çarpışma sahnesi olan) Sahra'nın güneyindeki Afrika bir yana, erkeklerin ve daha büyük bir ölçüde kadınların serpilme şansına en az sahip buldukları yer. "Arap" kelimesinin kendisi bile öylesine yoksullaştırılmış ki bazı yerlerde basitçe sansür imalı etnik bir etikete, ya da en iyi durumda, modernitenin temsil ettiği her şeyi yadsıyan bir kültüre indirgenmiş vaziyette.

Yine de Arap dünyası her daim böyle bir "tâlihsizlik"ten mustarip değildi. Arap-İslâm medeniyetinin farz edilen altın çağı bir yana, çok da uzak olmayan bir geçmişte Arapların geleceğe iyimserlikle bakabildikleri bir dönem vardı. On dokuzuncu yüzyılın kültürel rönesansı, meşhur Nahda, birçok Arap toplumunu, çoğu kez Batılılaşmış ya da Batılılaştırıcı seçkinleri aşan bir biçimde, moderniteyle aydınlatmıştı. Yirminci yüzyılda bu toplumlardan biri, Mısır, ressamlar, şairler, müzisyenler, oyun yazarları ve romancılar Kahire'den Bağdat'a, Beyrut'tan Kazablanka'ya yeni, canlı bir Arap kültürüne şekil verirken, dünyanın en eski üçüncü film sanayiini kurmuştu. Bu yenilikler

toplumsal alana en görkemlisi, en devrimcisi ve bugün üzerinde en çok tartışılan kadınların peçeden vazgeçme kararı olan yadsınamaz değişimlerce aksediyordu. Benzeri bir şekilde siyasette toplumların topyekûn seferber olması Arapların uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamasını mümkün kılmıştı: Örneğin, Afrika-Asya ve müteakip Bağlantısızlar hareketinin temel direklerinden birisi olan Nasır'ın Mısır'ı; tüm Afrika kıtasının sürükleyicisi bağımsız Cezayir; ya da şu an çok yaygın olan mağduriyet ideolojisine boyun eğmeden, demokratik haklar mücadelesinin sürdürülmesi adına yürütülen Filistin direnişi.

Öyleyse, mutlak bir başarı kaydetmemiş de olsa, yine de daha iyi ve görünürde ulaşılabilir bir geleceği müjdeleyen bu devingenliği dizginleyen ne oldu? Nasıl böyle sine cansız düştük? Bu durum maddi olmaktan ziyade entelektüel ve ideolojik olabilir, ama yine de marazi bir köktencilik tarafından teklif edilen haricinde bir geleceğe sahip olmadığımızı inanmamıza yol açıyor. Yaşayan bir kültür nasıl gözden düştü ve bu kültürün mensupları ıstırap ve ölüm kültüründe nasıl bir araya gelebildiler?

[...]

Arap tâlihsizliğini tarif etmemize hacet var mı? Arap toplumlarının bugün kendilerini içinde buldukları açmazın ciddiyetini ortaya koymak için birkaç istatistik yeterli olacaktır: Kronikleşmiş okuma yazma bilmezlik oranları, zengin ve yoksul arasında haddinden fazla eşitsizlik, şehirlerdeki aşırı nüfus ve arazilerin çölleşmesi. Bunun, bir zamanlar Üçüncü Dünya olarak adlandırılan büyük bir kesimin ortak hali olduğunu ve her halükârda, örneğin Kalküta'nın sokaklarında daha büyük bir yoksulluk ya da Rio de Janeiro'da daha büyük bir eşitsizlik bulunduğunu söyleyebilirsiniz. Muhakkak haklı çıkarsınız. Yine de Arap tâlihsizliğinin basitçe süregiden az gelişmişlikten daha ağır basan bir tarafı var ve bu tâlihsizlik toplumsal sınıflara, hatta eğitimsizliğe bağlı değildir.

Arap tâlihsizliğinin ayırddedici yönü, kimsenin böylesi bir buhrandan etkileneceğini düşünmediği kişileri de etkisi altına alması ve kendisini istatistiklerden ziyade, algılar ve Arapların hiçbir geleceği, durumlarını düzeltecek hiçbir yolu olmadığına dair çok yaygın ve derine işlemiş histen başlamak üzere, hissiyat düzeyinde dışa vurmasıdır. Dünyalarını kemiren, her kalıba giren ve görünüşte tedavisi gayrikabil illet karşısında tek çare, mümkün olsa kişisel kaçıştır. Fakat Arap tâlihsizliği aynı zamanda içinden çıkılamayacak şekilde Batılı Öteki'nin bakışı ile bağlıdır—her şeyi, kaçışı dahi engelleyen bir bakışla. Öteki'nin dönüşümlü olarak şüpheli ve üstünlük taslayan bakışı daimi bir biçimde sizi üstesinden gelinemez halinizle karşı karşıya bırakır. Güçsüzlüğünüzle dalga geçer, tüm umutlarınızı boşa çıkarır ve dünyanın bir sınır kapısında ya da ötekinde sizi durdurur. Böylesi bir bakışın ne denli kategorik olabileceğini anlayabilmemiz için, parya devletlerden birinin pasaportunu taşımış olmanız gerekir. Endişelerinizi Öteki'nin kesinlikleriyle —sizin hakkınızdaki kesinlikleriyle— ölçmüş olmanız gerekir ki bunun yol açtığı felci anlayabilesiniz.

[...]

Arap halkına bir güçsüzlük hissi musallat olmuştur; kalıcı bir şekilde iltihaplı bu

güçsüzlük tâlihsizliklerinin alâmetidir. Olmanız gerektiğini düşündüğünüz kişi olmama güçsüzlüğü. Var olma hakkınızı reddeden, sizi hakir gören ve bir kez daha üzerinizdeki tahakkümünü yeni baştan kuran Öteki'nin karşısında, varlığınızı, sadece kuramsal olarak bile ileri sürememe güçsüzlüğü. Oyun arka bahçenizde oynanıyor olduğunda bile küresel satranç tahtasında sıradan bir piyondan daha fazlası olmadığınız hissini bastıramama güçsüzlüğü. Arap toprağının bir kez daha yabancı işgaline maruz kaldığı ve bağımsızlık döneminin bir paranteze indirildiği Irak Savaşı'ndan beri bu hissi defetmenin müşkül olduğu söylenmeli.

[...]

Büyük iktisadi eşitsizlikleriyle aşırı kalabalık Nil Vadisi'nde Mısır devleti, bırakın sınıraşırı bir rol oynamayı, ülkesinin insan kaynaklarını yönetmede müzmin bir beceriksizlik gösteriyor. Aşırı büyümüş bir bürokrasi, her iki dünyanın en kötü özelliklerini, bir zamanlar hesapsızca sosyalizm olarak adlandırılan devlet kapitalizminin dezavantajları ile ultra-serbest pazarın başarısızlıklarını bir araya getiren bir ekonominin çalışmasına engel oluyor. On dokuzuncu yüzyılda Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan bu yana aşılmamış bir süre rekoru kırarak yirmi üç yıldan beri (Hüsnu Mübarek, otuz yılın ardından gerçekleşen devrimle 11 Şubat 2011'de iktidardan çekilmek zorunda kaldı—ög) aynı kişi tarafından işgal edilen devletin en yüksek makamı, bu doku sertleşmesi açısından simgeseldir. En azından o, ülkenin modernleşmesine ön ayak olmuş, etkileri yüzyıldan fazla bir süre hissedilen kararlı reformlar başlatmıştı. Halefi, böyle bir heves göstermiyor, hatta tuhaf bir biçimde seleflerinden farklı olarak kendisini bir kahraman olarak bile resmetmiyor—çünkü muhtemelen gerçek gücün kendisinin de içinden geldiği orduda olduğunu biliyor ki bu da açmazın bir başka işareti. Böylesi bir “tevazu”, bununla birlikte, ne rejimin kişiselleştirilmesini engelledi, ne de yaygın adam kayırmacılık pratiğini. Birtakım siyasi ve iktisadi çevreler, başkanın küçük oğlunun başkanlığa geçmesi için açıktan lobi faaliyeti sürdürürken, başkanın büyük oğluna senelerdir alavere dalavere suçlamaları yöneltiyor. Fakat Mısır'ın açmazı sadece bir yönetim meselesi değil. Seçkinleri de içerecek biçimde tüm toplum bir durgunluk ideolojisine öylesine esir olmuş görünüyor ki protesto eden birkaç kişi de düzmece demokrasinin yordakçısı olmak üzere kolayca rejim tarafından sistemin parçası haline getiriliyor. Bu esnada İslâmcılık ağır basıyor. Popüler bir dinsel diriliş tarafından kamçılanan ve hükümet tarafından boyun eğilen İslâmcılık gittikçe artan sayıda kadını kapatarak ve fikirleri örtterek senelerden beri yayılıyor.